

sellovým názorom, jednotlivé autorove formulácie neušli Russellovmu vplyvu. Nájdem dokonca aj niektoré Russellove termíny, viditeľne vytrhnuté z celkového kontextu, ktoré autor považuje za použiteľné aj vo svojej teórii vzťahov (napr. potreba „filozofickej“ logiky, vhodnosť „univerzálií“).

V snahe očistiť logiku od pozitivistických prímiesí, súčasne s odmietaním interpretácie logiky ako „súhrnu pravidiel, ako spájať jazykové javy“, zachádza autor až do takýchto protirečivých tvrdení: „Logickosť ostáva predsa vzájomnou závislosťou na základe pravdivosti dokonca aj vtedy, keď navzájom závislé myšlienky nie sú pravdivé“ (s. 59). Nazdávame sa, že nie je na škodu logike, dokonca ani vtedy, ak pridriavajú sa materialistických pozícií,

berieme ju za východisko či základ riešenia gnozeologických problémov, ale súčasne s pojmom „pravdivosť“ ponecháme v nej aj pojem „správnosť“.

Ilustrácia autorových názorov príkladmi zo špeciálnych vied, prípadne odvolanie sa na kompetenciu vedy vôbec, prezrádzajú miestami naivné materialistické stanovisko autora. Keďže vo všeobecnosti nepovažujeme momentálny stav vývinu vedy za autoritatívne kritérium použiteľnosti alebo nepoužiteľnosti filozofických tvrdení, vyžadujú si niektoré uvedené príklady aspoň doplnujúcu poznámku. Napriek spomenutým sporným miestam prítážlivá téma a mnoho autorom nastolených otvorených otázok zaručujú pútavé čítanie.

Alžbeta Reiskupová

KOMPLEXNĚ K DĚJINÁM SPOLEČENSKÉHO MYŠLENÍ

Rozsáhlou, více než pětisetstránkovou publikací sovětských autorů s příspěvky z některých socialistických zemí, s názvem *Dějiny společenského myšlení*¹ právem můžeme označit za reprezentativní přehled soudobých výsledků bádání v dané tematické. Sborník pokračuje v publikování prací, připravených vědeckou radou dějin společenského myšlení a Ústavu filosofie věd SSSR,² a zahrnuje výsledky řady navzájem souvisejících výzkumů různých stránek a období historického vývoje společenského myšlení. Mnohé z těchto výzkumů byly již zobecněny na vědeckých konferencích a sympoziích, zejména v souvislosti se 150. výročím narození K. Marxe a F. Engelse a stým výročím narození V. I. Lenina. Sborník můžeme právem označit za interdisciplinární, tomu odpovídá i jeho obsah, rozdělený do čtyř hlavních částí.

První část knihy je nazvaná *Historické cesty vývoje marxisticko-leninské ideologie* a je tematicky rozdělena na dvě poloviny. V první z nich je analyzován proces vytváření marxisticko-leninské teorie a jsou podrobeny kritice jeho rozličné falsifikace ze strany buržoazních a revizionistických ideologů, jejich pokusy vyvrátit leninismus nebo jej postavit proti marxismu. Marxismus-leninismus je zde zdůrazněn jako celistvé a tvůrčím způsobem se rozvíjející internacionální učení. V druhé polovině jsou objasňovány cesty rozšiřování a rozvíjení marxismu-leninismu a proces jeho působení na vývoj pokrokového společenského myšlení řady zemí.

Ve vstupní studii M. T. Jovčuk polemizuje s některými západními marxology a revizionisty včetně maoistů, pokoušejícími se dělit marxismus-leninismus na

LITERATŮRA

¹ *Istorija obščestvennoj mysli (Sovremennye problemy)*. Nauka, Moskva 1972, 534 s.

² *Viz Leninizm i sovremennye problemy istoriko-filosofskoj nauki*. Moskva 1970; *Leninskij etap v razvitii filosofii marxizma*. Moskva 1972.

západní a východní. Zdůrazňuje boj s revizionismem v celých dějinách marxismu a předkládá tuto periodizaci marxismu, jeho filosofie a společenského myšlení: 1. vytváření a rozvoj marxismu do revolucí 1848—1849; 2. vývoj marxismu od revolucí 1848—1849 do Pařížské komuny; 3. další vývoj marxismu v období od Pařížské komuny do přelomu 19. a 20. století; 4. rozvíjení marxismu v epoše nadvlády imperialismu od konce 19. století do r. 1917 (vznik leninismu a jeho boj s oportunistem II. internacionály); 5. dějiny marxismu po Velké říjnové socialistické revoluci, od roku 1917, v epoše všeobecné krize kapitalismu, porážek imperialismu a přechodu k socialismu; 6. dějiny marxismu-leninismu v období rozvinuté socialistické společnosti a postupného přechodu ke komunismu v SSSR, rozvíjení a upevnování světové socialistické soustavy a zotření boje dvou soustav.

Autor zdůrazňuje poslušnost celých dějin marxismu i to, že jeho internacionální principy rozvíjí dnes politická a ideologická činnost komunistických stran, světového komunistického hnutí, které v duchu ideí Marxe, Engelse a Lenina obohacují marxistické myšlení novými teoretickými závěry, programovými a filosofickými zobecněními, novou ekonomickou analýzou i sociologickými výzkumy.

Další studie první části sborníku obsahují otázky geneze marxismu, periodizaci vytváření materialistické dialektiky, kritiku falsifikací leninismu a teorii socialistické revoluce v díle M. S. Olminského. Monografické studie analyzují otázku *Marx a revoluční Rusko* a vývoj marxisticko-leninské filosofie a teorie v Bulharsku, Rumunsku, v Asii a Africe. Zejména studie o bulharské filosofii (S. G a n o v s k i j) přináší analýzu specifiky i velikých postav bulharské marxisticko-leninské filosofie v čele s akademikem Todorem Pavlovem. Je to ukázka, jak může analýza dějin filosofie jednoho národa přispět k analýze celkového vývoje marxisticko-leninské filosofie vůbec.

Druhá část *Metodologické problémy dějin filosofie a společenského myšlení* zdá se být teoreticky a metodologicky nejcnější částí knihy vůbec. Řeší se v ní teoreticko-metodologické problémy dějin filosofie i ostatních odvětví dějin společenského myšlení, otázky vzniku filosofie jako vědy, metodologie historicko-filosofického procesu. Zvláštní důraz je položen na principy historismu a stranickosti ve výzkumech dějin filosofie a společenského myšlení a obsahuje i studie o méně známých problémech středověkých dějin německé filosofie a dějin filosofie Mongolska.

Vstupní studii o některých metodologických problémech dějin společenského myšlení napsal L. N. SUVOROV. Zkoumání dějin společenského myšlení podle něho zahrnuje syntézu dějin věd, a to přírodních i společenských, avšak kromě toho má před sebou ještě jeden důležitý úkol: odhalování aktivního působení idejí na materiální život společnosti, na masové uvědomování lidí, vlivu nejen na ideologii společnosti, ale i na společenskou psychologii. Výzkum dějin jednotlivé vědy, včetně filosofie, předpokládá objasnění vzniku těch či oněch idejí, teorií, vědeckých systémů i učení. Heuristický význam dějin jednotlivých věd je všeobecně známý. Jestliže má tak veliký význam jednotlivé, tím větší význam má podle L. N. Suvorova úloha obecného. Přitom dějiny společenského myšlení představují jednotný, celostní proces. Řešení aktuálních vědeckých problémů závisí v mnohém na tom, jak dokážeme ovládnout dějiny předcházejících etap vývoje vědy. Dějiny společenského myšlení nabývají proto stále většího významu pro všechny humanitní vědy. Hluboká analýza dějin společenského myšlení je nutná pro vyřešení velké skupiny úloh, spojených jak s vědeckotechnickou revolucí, tak i s vyjasněním cest a perspektiv společnosti v epoše přechodu lidstva od kapitalismu k socialismu. Zkoumání vzájemného vlivu vědeckotechnického a sociálního pokroku v životě společnosti je jedním z aktuálních úkolů dějin

společenského myšlení. V polemice s nesprávnými tendencemi autor zdůrazňuje, že marxistický výzkum dějin společenského myšlení musí odhalovat i dialektiku internacionálního a nacionálního ve vývoji duchovního života lidí. Něco zde již bylo uděláno, ale to je jen počátek: velká a složitá práce na tomto úseku je ještě před námi. Cílem je vytvoření zobecňujících komplexních prací o světových dějinách společenského myšlení.

Z ostatních studií této části připomeneme studie o dějinách dialektiky a metafyziky a zajímavou úvahu o metodologických diskusích sovětských filosofů 20. let v souvislosti s knihou A. Varjaše *Dějiny nové filosofie*.

Třetí část sborníku obsahuje problematiku *dějin marxistické politické ekonomie* a současnosti. Jsou zde studie objasňující historickou cestu vývoje marxistické ekonomické teorie, úlohu V. I. Lenina ve vytváření politické ekonomie socialismu, a zvláštní pozornost je věnována novějšímu období politické ekonomie socialismu v SSSR v 50.—60. letech. Zároveň obsahuje tato část leninskou kritiku idealistickéha „empirismu“ i nových teorií buržoazní ideologií v oblasti politické ekonomie a osočování sovětské socialistické ekonomiky ze strany antikomunistů.

Z hlediska dějin společenského myšlení, zejména dějin socialistických učení jako součásti vývoje k vědeckému komunismu, je zajímavý obsah čtvrté části knihy, nazvané *Marxismus a otázky dějin socialistických idejí*. Jde o výsledky a materiály vědeckých výzkumů, jež byly obsahem symposia k otázkám lidových zdrojů utopického socialismu, provedeného v roce 1968 sekci dějin socialistických idejí vědecké rady AV SSSR pro dějiny společenského myšlení.

Vstupní studie této části z pera známého sovětského historika a metodologa historiografie M. A. Barga zabývá se předmětem a metodou dějin socialistických idejí. Je zde nejprve položena otázka časového počátku socialistických idejí, na níž

autor odpovídá, že dějiny domarxovského socialismu jsou ve svém obsahu mnohem širší, než je dosavadní tradiční historie utopického socialismu. Autor zdůrazňuje leninský přístup k problémům sociálního utopismu lidových mas a uvádí, že socialismus jako ideologie je stejně historický jev jako společenské vědomí vůbec. „Komunismus“ je podle něho již sociální doktrínou epochy feudalismu a stal se revoluční doktrínou epochy kapitalismu. Zároveň zdůrazňuje nové úkoly v dalším poznávání dějin socialistických idejí.

Podrobněji se touto otázkou zabývá A. I. Volodin ve studii *O pojmu „utopický socialismus“*. To, co obvykle nazýváme „dějinami socialistických učení“, je podle autora vlastně propletení rozličných hnutí a tendencí sociálně utopického myšlení. Za skutečně socialistické učení považuje to, které nejen vytyčuje požadavky rovnosti, ale podává konstruktivní kritiku kapitalismu. Vytváření nového, socialistického typu společenského myšlení proběhlo zejména v anglické a francouzské buržoazní revoluci, a za jeho skutečné zakladatele považuje Volodin G. Winstanleya a G. Babeufa. Problém „lidových zdrojů utopického socialismu“ je třeba zkoumat jako problém spojení a závislosti prvních socialistických učení na charakteru požadavků lidových mas, které ve svém revolučním myšlení a činnosti začaly překračovat rámec buržoazní skutečnosti. Předcházející sociálně-utopická učení (včetně učení T. Müntzera a dokonce T. Mora) patří podle A. I. Volodina k předhistorii socialismu.

Poslední dvě práce recenzovaného sborníku se zabývají lidovými zdroji utopického socialismu v Rusku a prvky utopického socialismu u táboritů. Zejména poslední studie B. M. Rukola je pro naše národní dějiny socialistických učení důležitá. Škoda jen, že autor zůstal pouze u literárního přehledu problematiky. Domníváme se však, že pro sovětského čtenáře je právě takový přehled problematiky podnětný, protože zná husitskou historii spíše v obecnější podobě, než čtenář náš. Cenné je

i to, že autor polemizuje s krajnými názory nemeckých i českých historiků doby starší i nejnovější. V každém případě tato studie naznačí i mnohému učiteľi vedeckého komunizmu možnosti využití národných a ľudových pramenů vlastní země k dokreslení „prahistorie“ socialistických učení.

Objemový i obsahový rozsah recenzované publikace je na jedné straně nutno obdivovať, na druhej strane vede někdy k určité roztržštenosti pozornosti čtenáře, a mnozí budou proto jistě jeho obsah studovat výběrově. Domníváme se však, že je třeba vydavatele sborníku jen pochválit. Jediné takováto mnohostranná vedeckovýzkumná činnost na kterémkoli úseku mar-

xisticko-leninského učení, tím spíše na úseku jeho dějin, může vést vpřed. Ke konečnému cíli — k monografiím velkého typu jiná cesta není. Zároveň je sborník *Dějiny společenského myšlení* cenným a potřebným pramenem pro všechny, kteří provádějí vedeckovýzkumnou anebo pedagogickou a propagandistickou práci v tomto směru. Snad nejdůležitější v jeho obsahu je principiálnost a stranickost, s jakou přistupují autoři jednotlivých studií ke kritice buržoázní ideologie a falsifikace dějin společenského myšlení. Některé přístupy autorů jsou diskusní, jako celek je však kniha pozitivním přínosem k poznávání dějin společenského myšlení.

Karel Bláha

BOLZANOVA TEÓRIA VEDY

Bernard Bolzano, *Theory of Science* (Teória vedy)

Život a dielo B. Bolzana sú úzko späté s českým prostredím, s českými dejinami, s Prahou. Preto recenzovanie anglického výberu z jeho rozsiahlej *Wissenschaftslehre*, ktorý vyšiel v preklade v nakladateľstve spoločnosti D. Reidel r. 1973, nie je len záležitosťou bežnej informácie, ale aj povinnosťou voči tomuto významnému predstaviteľovi českého osvietenstva, jednému z predchodcov matematickej logiky. Editor tohto vydania Jan Berg doplnil výber ukázkami z Bolzanovej korešpondencie súvisiacej s *Wissenschaftslehre* a do úvodu zaradil rozsiahlu štúdiu, v ktorej z hľadiska modernej formálnej logiky analyzuje niektoré kľúčové body Bolzanovho učenia.

Z korešpondencie sa dozvedáme, že Bolzano pracoval na svojom *Vedoslóvi* (tento termín používajú niektorí českí autori) plných desať rokov. Autor očakával, že jeho dielo vyvolá revolučný zvrät vo filozofii, v matematike a v teológii. Dočkal sa však veľkých ťažkostí s uverejnením a už počas života dostával aj od priaznivo naklonených ľudí listy, ktoré svedčili o nejasnostiach pri chápaní niektorých myšlienok tohto rozsiahleho diela.

Bolzano chápe logiku ako teóriu vedy. V základnom pláne načrtáva teóriu fundamentálnych právd, teóriu elementov, umenie objavovania a vlastnú teóriu vedy. Bolzano venuje málo pozornosti pozorovaniu, experimentovaniu, štatistickým metódam, kauzalite, indukcii a pod. Po úvodných poznámkach začína svoj výklad úvahami o existencii právd osebe, čo ilustruje teologickými príkladmi o všemohúcnosti boha, o anjeloch a pod. Takáto koncepcia je pre materialistu, samozrejme, neprijateľná. Vo svojej monografii o Bolzanovi upozornil akademik Kolman na to, že poňatie právd osebe siaha až kdesi k Platónovmu učeniu o ideách. Bolzano v úsilí odpútať sa od subjektivismu a relativizmu upadá do svojrázneho druhu objektívneho idealizmu, ktorý predpokladá myšlienky a pravdy nezávislé od ľudského mozgu. Toto poňatie núti Bolzana hovoriť osobitne o výrokoch, ktoré sú podľa neho pravdivé, ale reálne neexistujú, a o súdoch, ktoré sa reálne vyskytujú v myslení (v duši) žijúcich ľudí.

V časti, ktorú Bolzano nazýva teória elementov, sa prejavuje jeho snaha vybudovať vedu z akýchsi elementárnych, ďalej